

ADATTÁR

Fatsar Kristóf

ANTON ERHARD MARTINELLI 1720. ÉVI TEVÉKENYSÉGE SÜTTÖRÖN

Anton Erhard Martinelli legjelentősebb művei közé tartozott a 18. század elején még Süttörnek, ma Fertődnek nevezett településen felépített kastély és az azt körülvevő épületegyüttes. A pár évtizeddel későbbi, Esterházy „Fényes” Miklós által végeztetett bővítés szinte teljesen eltüntette ezt a remek arányú rezidenciát.¹

Hárich János hercegi levéltáros kutatásai óta ismert, hogy a mai fertői kastély voltaképpen több kisebb, Martinelli nevéhez fűződő épületet is magában foglaló bővítés következményeként alakult ki. Az általa 1944-ben készített építéstörténeti munka szerint 1720 júliusában Anton Erhard Martinelli arra vállalt kötelezettséget, hogy „a helyben hagyott terv szerint egy negyedév leforgása alatt felépíti a sala terrenán és nagytermen kívül húsz szobát magában foglaló és toronnyal ellátott egyemeletes épületet.”² Az építész ugyanekkor – Hárich szerint – arra is kötelezte magát, hogy 25 évre anyagi felelősséget vállal munkájáért.

Úgy tűnik, egyedül Hárich látta a szerződés és a kötelezvény eredetijét, mert a későbbi szerzők az ő szavaira hivatkoznak.³ Feltehetően műtörténetének elkészítései ezek az iratokat – mint munkájának elkészítéséhez különösen fontos anyagokat – magához vette. Így tehetett más dokumentumokkal is, ugyanis több perdöntő irat hiányzik az Esterházy család hercegi ágának levéltárból,⁴ ezek feltehetően a háború forгатagában, vagy egyszerű gondatlanság következtében kallódtak el.

Martinelli süttői tevékenységének megítélésében és tényleges munkálatainak lehatárolásában a művészettörténet-írás és a gyakorlati műemlékvédelem többé nem kénytelen kizárólag Hárich információira támaszkodni. Az építéssel kötött szerződés szövegét ugyanis megőrizte számunkra a magyarbéli kastély építési naplója.⁵

A magyarbéli kastélyt Csáky Imre bíboros, kalocsai érsek kezdte építtetni 1719-ben, tervező mestere Martinelli volt. Az építkezések egészen 1727-ig elhúzódtak. A bécsi építész tehát a két jelentős főúri rezidencián egyidejűleg dolgozott, mivel Süttörön még az 1720-as évek második felében is foglalkoztatták. A magyarbéli építkezés szerződéseit, nyugtáit, anyagkimutatásait és minden, a munkákat érintő pénzügyi vonatkozású iratot és eseményt 1724-ben egy vaskos könyvbe kezdték feljegyezni. Az építési naplóba azonban korábbi dokumentumokat is összegyűjtöttek, az 1724. évet megelőző iratokról készített másolatok a kivitelező mesterek szerint csoportosítottak, a következő évtől pedig többé-kevésbé időrendi sorrendben követik egymást a bejegyzések, egészen az épület befejezésének évéig.

A könyv Martinelli süttői szerződésének másolatával kezdődik. Arra kérdésre, hogy miért volt szükség az építész süttői tevékenységének leírására, a következő irat – *Aussmessung Über daß gebeü zu Major Vill, ... Nachdem Contract, wie bey Ihro Hochfürstl. Gnaden fürsten Esterhazy über d. gebeü zu Soettór ist gemacht worden* –

adja meg a választ. A süttöri munkákra vonatkozó leírás tehát az építési munkák költségvetési tételeinek meghatározására szolgált, amelyeket *Ihro Hochfürstl. Eminenz* [a bíboros] *versprochen zu bezahlen nach lauth der ausmessung*.

Mindkét irat egyértelműen azonos kéztől származik, lejegyzőjük Leopold Giessl⁶ bécsi kőművesmester, akinek nevével és kézírásával az építési naplóban többé nem találkozunk. Feltehetően a bíboros felkérésére végezte az építkezések műszaki és pénzügyi ellenőrzését.

A süttöri szerződést két példányban készítették, annak alább közölt szövege minden valószínűség szerint az építész példányáról készült. Az 1724. évről készült költségkimutatást ugyanis Leopold Giessl neve alatt Martinelli is ellátta saját kézjeggyel, tehát tudott süttöri szerződésének ilyen célú felhasználásáról. Szintén erre következtethetünk abból a tényből, hogy a szerződést csak Esterházy József – akkor még grófként – írta alá, ami az építész jogait biztosítja. Mindezeket túl sem az Esterházy család hercegi ágának levéltára, sem a Csáky család levéltárai nem tartalmazznak olyan dokumentumot, amely azt bizonyítaná, hogy a bíboros, vagy meghatalmazottja Esterházy Józseffel, vagy a halála után felállított gyámtanáccsal bármilyen kapcsolatban lett volna.

Az 1721 augusztusában kelt, Martinelli személyét érintő kifizetési megbízás⁷ újonnan készült épületet (*zu dem ... neu angelegte Gebäude*) említi. Az itt tárgyalt szerződés is bizonyítéka annak, hogy Martinelli – legalább részben – az alapoktól építkezett. Másfelől azt is tudjuk, hogy már a Nádasdyak birtoklásának idejében is volt Süttörön egy olyan kisebb majorház, amely a földesúrnak fenntartott szobát is tartalmazott.⁸ A szerződésben azonban nincs utalás arra, hogy az építkezés miképpen érinti a korábbi épületet.

Mócsényi Mihálynak az 1950-es évek végén a falazások módjáról végzett megfigyelései elgondolkodtatóak, megállapításaiban nincs okunk kételkedni.⁹ A korábbi vélekedésekkel szemben – amelyek szerint Martinelli előzmények nélküli kastélyt épített – arra az álláspontra helyezkedett, hogy az építész szerepe legfeljebb az ekkorra már minden bizonnyal nagyon elhanyagolt és romos állapotú épület tatarozására, legfeljebb kisebb átalakítására szorítkozott. Megfigyelései szerint a Martinelli építkezésekor kialakult kastély alapfalai között kő, téglá és vegyes falazásúak is vannak, a kőfalazások helyben oltott mésszel készültek.

A Martinelli-féle épület tehát magában foglal egy korábbi, szinte bizonyosan már a Nádasdyak korában is itt állt épületet, a gazdaságossági szempontok jellemző szem előtt tartása miatt feltehetően nemcsak építőanyag, hanem épületrészek formájában is. Mócsényi különböző téglatípusokat és falazási módokat is megfigyelt az épületen, amelyek alapján a korábban ismertnél jóval több építési fázis létét feltételezte. A különbségek egyrészt abból adódhatnak, hogy – amennyiben a Nádasdyak majorházának egyes részeit valóban felhasználták a kastélyhoz – a már több mint száz éves épületet is többször javították és átalakították. Az eltéréseket másrészt az is magyarázhatja, hogy a valóban nagyon rövid időtartamú építkezés alatt a szerződés alapján legalább tíz kőműves is dolgozott az épületen, az építőanyag több tégláegetőből is származhatott illetve másodlagosan is felhasználható lehetett, továbbá az építetói elképzelés megváltozása illetve minőségi kifogások miatt visszabontásokra is sor kerülhetett. Mivel részletes adatok, illetve kutatási dokumentáció nem áll rendelkezésünkre a falazások technikájáról, a szerződés alapján a kastélyt Martinellinek kell tulajdonítanunk.¹⁰

Amennyiben ugyanis Martinelli a teljes épületet az alapoktól építette volna, az építkezés költségei nem kerültek volna nagyságrendekkel többre, mint a már említett fizetési meghagyásban szereplő 1900 Rf. Az aránylag egyszerű feladatoknak a szerződésben meghatározott fajlagos költségei alapján a falazási munkák még a 3000 Rf-ot sem érték volna el.¹¹ A burkolás, a párkányok kialakítása és a többi, bonyolultabb feladat összköltsége sem kerülhetett sokkal többre 500 Rf-nál. A munkadíj költségeihez járul még azonban a szerszámokra szánt 100 Rf és az építkezésen dolgozó kőművesek számától függővé tett napidíj összege is.

A már említett fizetési meghagyásban meghatározott összegből nem következik az, hogy Martinelli munkája pontosan ekkora értékű lett volna. A szerződés szövege utáni feljegyzések szerint 1720-ban már 600 Rf-ot kifizettek Martinellinek,¹² és 1724-ig, a magyarbéli építési napló vezetésének kezdetéig a szerződésre nem jegyezték rá további kifizetéseket, tehát a már jóváhagyott 1900 Rf-ot sem. Mindebből arra kell következtetni, hogy olyan további kifizetések is történtek Martinelli javára, amelyeknek nyugtái nem állnak rendelkezésünkre.

Az alább közölt forrásnak két szempontból van különös jelentősége. Először is eloszlathatja a kétségeket afelől, hogy Martinelli valóban meghatározó szerepet játszott a kastély építésében. Másfelől olyan, az építés technikájára, az épületelemek méreteire vonatkozó részleteket tartalmaz, amelyek megkönnyíthetik a fal-kutatók munkáját az 1720. év munkálatainak lehatárolásakor.¹³

A szerződés másolata több hibát is tartalmaz, így hiányzik a bejárat szélességére vonatkozó adat, és a földszinti szobák 120 lábnyi magassága is valószerűtlennek tűnik, ezek magassága feltehetően 12 láb lehetett. Ugyancsak rögtön szemet szúrhat az a tény, hogy a szerződésben nincs szó a Hárích által említett toronyról. Nem kizárt, hogy Hárích a csak általa ismert szöveget önkényesen értelmezte.¹⁴ (Feltehetően a lépcsőtornyokra gondolt, ezek azonban a szerződésben nem szerepelnek.)

Martinelli feladata a helyiségek és azok nyílásainak kialakítására, tehát az épület alapvető szerkezetének meghatározására vonatkozott. A tételesen ismertett kőművesmunkák között az alapok kiásása, a szintenként különböző vastagságú felmenő falak felhúzása, boltozás, az ajtók és ablakok behelyezése, kémények és különböző magasságú párkányok kialakítása, a kályhák lábzatainak és a padló burkolatának elkészítése, valamint a falazások vakolása, meszelése és stukatúrozása szerepel. A szerződésben a bejárat, a szobák és azok nyílásainak mérete is pontosan meghatározott, ellenben nem esik szó sem a nagy központi termék nagyságáról, sem a lépcsőkről. Ennek oka az is lehet, hogy a korábban itt állt és az új kastélyba foglalt épület adottságai ezeket a méreteket eleve meghatározták, vagy kivitelezésükre más dokumentumok vonatkoztak.¹⁵

A szerződés szövegében nem szerepel egyértelmű kifejezés arra vonatkozóan, hogy a Martinelli által épített kastély milyen mértékben használt korábbi épületelemeket. A további kutatás talán felszínre hozza az eredeti terveket is, amelyek bizonyára megkülönböztethetőek a felhasznált épületrészek a tervező kiegészítéseitől. Az 1720. évben elvégzett munkák meghatározására, és ezzel Mócsényi megfigyelései és a szerződés szövege közötti bántó ellentmondás feloldására a jelenleg rendelkezésünkre álló egyetlen módszer azonban a teljes falkutatás. Ehhez, és ezáltal a fertődi kastély egy korszakának tisztázásához nyújthat segítséget a Martinellivel kötött szerződés alább közölt szövege.

A szerződés teljes, betűhű szövege:

An heunt zu Endt gesezten dato ist zwischen dem Hoch vnd Wohlgebornen Graffen, vnd Herrn Herrn Josephum Antonium Esterhazy de Galantha &c. an Einem, dann Antonium Erhardum Martinelli Maurermeister anderten Theils über das zu Seóttór führende gebeü nachfolgender Contract abgerödt, und beschlossen worden, als

Erstens Verspricht obgedachter Maurer Maister Solches gebeü nach den darüber gemachten grund-Rissen, profill, vnd faciaada (:so von Ihro Hochf. G(na)den unterschrieben:) aller nach der Klaffter, guett, dauerhaft, und beständig aufzuführen und

die Einfarth in der höche im liecht

Schuech

14

in der braitte im liecht

die Zim(m)er zur Erdten, so drey sch. von den

Erdtbodten Erhöchet seyn müessen, in der höche

im Liecht

120

die Herrsch. Zim(m)er in der höche im liecht

15

in der braitte im liecht

23

in der länge im liecht

24

die Thüren in der höche im liecht

9

in der braitte im liecht

4½

die fenster in der höche im liecht

7½

in der braitte im liecht

4

Die Mauer im grundt vüer Züegl tückh,

zu Ebener Erdten drey und Ein halben züegl

tückh, und in oberen Stockh drey züegl tückh,

alle Stokathor arbeith guet vndt beständig

mit Einer ausschallung in der höche

2

Wie dann auch Ein gesimbs in der höche

1

Zu Machen, alles in vndt auswendig Saubr glatt zu verbutzen, weissen, allen nothwendigen werckhzeüg, so von denen Maurern, und tagwerckhern zu diesen gebeü Erfordert wirdt, zu verschaffen, wie dann auch den Nothwendigen Sandt, was zu diesen gebeü von Nöthen durch werffen zu lassen, Maurer, undt tagwerckher zubezahlen, auch bey anfang dieses gebeü Zöchen Maurer und fünffzöhen tagwerckher, zusam(m)en also zwaintzig Maurer, und dreyssig tagwerckher hinnter zu Stellen, welche Stätts bey den gebeü verbleiben müssen, vndt das gebeü also zöchen zim(m)er auf Einer Seithen, sambt den Saall undt Salaterrena längstens medio octobris diss laufenden Jahrs unter das dach zustöllen. Dahingegen

Andertens versprechen Ihro Hochgf. G(na)den Ihme Martinellj zu den werckhzeüg von hier abzuführen die benötigte fuhren, wie dann auch Ihme wann Er dem gebeü manathl. nachzusehen hinunter Raiset, die fuhr ab- undt aufzuverschaffen, undt die Nottwendige zöhrung gutt zu machen, wie dann auch alle Materialien, als Stain, züegl, kalch, Sandt, lerchbaum- und Eüssene, schliessen, Rohr, Nögl, vndt tratt zum Stokathor, das nöttige Geist holtz, damit die arbeiths leüth nicht gehündert

werden zu verschaffen, um zu aus zahlung den leüthen wann zöhen
Maurer, und 15 tagwerckher arbeithen, Monathl. drey hundert gulden,
wo aber 20 Maurer, und 30 tagwerckher arbeithen Monathl. fünffhun-
dert gulden Ihme Maurer-Maister bezahlen zu lassen. vnd sodann

Drittens versprechen Ihro Hochggf. Gden. Ihme
Maurer Maister vor Jede Claffter Mauer Ein
züegl tückh in quatrato Holl, undt voll gemessen
glatt zu verbutzen, weissen, sambt thüren
undt fenster Stöckh zu versetzen, ohne zühratten
und ornamenten Ein Gulden

f. x

id est

1 -

vor die Zuhratt und ornamenten der
quatter, und fillungen in der facia da
und inwendig in denen zimmern
auf den glatten wurff vor Jede quadrat
Claffter

- 30

vor Ein Claffter gesümb 2 sch. hoch

2 30

vor Ein Claffter gesümb 1 sch. hoch

1 15

vor Ein Claffter gesümb $\frac{1}{2}$ sch. hoch- 37 $\frac{1}{2}$

vor Ein quadrat Claffter gwölb liegen

zu machen aufzurichten, und zu butzen

1 30

vor Ein quadrat Claffter zu pflastern

- 30

vor Ein quadrat Claffter glatt stokathor

- 45

vor Einen Rauchfang, vor das dach hinaus
zuführen, und zu verbutzen

12 -

vor Einen offen füess machen, zu versätzen
und butzen

2 -

vor Ein Claffter Erdten auszugraben nach
den Cubich, od. 216 sch.

3 -

dann vor allen nottwendigen werckh-
zeüg, so zu diesen gebeü von Maurern,
und tagwerckhern Erfordert wirdt, ain-
hundert gulden sage

100 -

Wie ingleichen auch nach vollständig ver förttigten gebeü, und Rich-
tig gepflogener abmaass, Ihme Maurer Maister Seinen noch zu über-
khom(m)en habenden Rest innerhalb drey manath paar und richtig
bezahlen zu lassen, alles getreülig und ohne geförde; Vrkundt dessen
seyndt dieses Contracts zwey gleichluttendte Exemplaria aufgericht,
undt Jedem thail Eines unter dess andern förttigung zu gestellet
worden. So Geschechen Wienn den 20. July 1720.

Joseph Graf Esterhasy mp. L. S.

Anno 1720 den 28 Aug. seyndt, auf diesen Contract bezahlt worden
drey Hundert gulden sage

300 f.

den 5. october seyndt abermahlen drey hundert gulden sage

300 f.

JEGYZETEK

- ¹ BAK Jolán: Néhány érdekes kép és festmény a fertői kastélyról. *Műemlékvédelem* XIX. (1975) 3., 184-185. és 1. kép.
- ² *Eszterháza. I. Műtörténet.* Esterházy Pál Herceg Úr ő Főméltósága részére írta: Dr. HÁRICH János hercegi levéltáros. 1944. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Hung. 2151., 8.
- ³ Hárich szövegét többé-kevésbé pontosan ismétli Cs. KATONA Imre: A fertői (eszterházi) kastély kialakulása. *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények*. III. (1959) 1-2., 90-92.; MÓCSÉNYI Mihály: A fertői táj-, park-, kastélyegyüttesről (II.). *Műemlékvédelem* XI. (1967) 2., 80.; VALKÓ Arisztid: Újabb adatok a fertői (eszterházi) kastély építéstörténetéhez. *Ars Hungarica* X. (1982) 1., 75.
- ⁴ Az elveszett iratok közé tartozik a Melchior Hefele eszterházi tevékenységére vonatkozó dokumentum is. Vö. MÓCSÉNYI Mihály: *Eszterháza fehéren-feketén*. Budapest 1998, 31-32.
- ⁵ Csáky család szepesszentségi levéltára (letétben a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban) Fasc. 127. A levéltárat a család rendezte, a jelzett fasciculusnak a *Delineationes et mappae* nevet adták. A tervek és térképek most egy vaskos paliumban vannak, de tartozik e jelzethez egy doboz is, *Fasc. 127. zu Karten* felirattal. Ebben a dobozban numerus nélküli vastagabb iratok vannak, köztük a magyarbéli építkezések naplója, felirata a címlapon: *Acta Aedificii Magyarbelien. Protocollum Actorum Aedificii Magyarbeliensis In Anniis 1723 1724 1725 1726 1727*, gerincén: *M D3 1727 Diarium Magyarbeliense*. (A magyarbéli kastélyról és kertjéről külön tanulmány készül.)
- ⁶ Az építési naplót Leopold Güesslkünt aláíró városi kőművesmester elsősorban J. L. von Hildebrandt műveinek kivitelező mestereként tevékenykedett Bécsben a 18. század első felében. (Nemeth, Johanna M.: Die Entwicklung der Zunft der Bau- und Mauermeister in Wien von 1638-1800. Doktori értekezés, 1982. Universitätsbibliothek Wien.)
- ⁷ VALKÓ Arisztid: Fertőd (Eszterháza, Sütőtör: Győr-Sopron megye) mesterei, művészei 1720-1768 között. *Művészettörténeti Értesítő* IV. (1955) 1., 127.
- ⁸ Cs. KATONA 1959, 94.; Valkó 1982, 75.
- ⁹ MÓCSÉNYI 1998, 39-42.
- ¹⁰ VALKÓ 1982, 75. és 36. kép. Az alaprajzi vázlat az épület tetőzetét elkészítő Mödlhammer Simon bécsi ácsmester költségvetésének melléklete, amely közvetlenül Martinelli építkezéseinek befejezése után készült.
- ¹¹ A számítást megnehezíti, hogy sok magassági adat nem áll rendelkezésünkre, a kalkuláció ezért csak a költségek nagyságrendjére enged következtetni. A költségszámításban csak a sala terrena boltozásával számoltam, mert jelenleg is ez az egyetlen boltozott helyiség a kastély érintett részében (Mócsényi Mihály szíves közlése, amelyet ezúton is köszönök). A számított összegek természetesen csak a kőművesmunkák díjára vonatkoznak.
- ¹² A kétszer kifizetett 300 Rf. alapján valószínűsíthető, hogy a szerződésben meghatározott módon Martinelli tíz kőművessel és tizenöt napszámmal állt az építetett rendelkezésére.
- ¹³ Természetesen nem állítom, hogy a szerződésben rögzített minden részletet megtartották az építkezéskor. A megállapodás az építkezés megkezdése előtt készült és nem megváltoztathatatlant. Éppen ezért nem kizárt, hogy a kivitelezés során esztétikai, vagy még valószínűbben gazdaságossági szempontok miatt eltértek a megállapodásban rögzítettektől. Kiindulási feltételként azonban érdemes elfogadni a szerződés pontos adatait.
- ¹⁴ MÓCSÉNYI 1998, 29-32. Hefele eszterházi elszámolásának közlése kapcsán szintén ezzel gyanúsítja a néhai hercegi levéltárost.
- ¹⁵ Martinelli Hárich által említett kötelevénye tartalmazhatott más részleteket is, lehetséges, hogy a tornyokra vonatkozó információ is onnan származik.